

Camilerimiz hakkında

Libya, Bingazi’de petrol şirketi Arabian Gulf Oil Company’nin merkez idare binasının tasarım projesi, kesin proje onayı ve inşaat kontrolü; Türkiye ile Libya arasında ortak kuruluş olan Libya-Türk Mühendislik ve Müşavirlik A.Ş. tarafından yapılmıştı. Bu ortak şirkette, proje çizerken hem sağ elini ve hem de sol elini aynı maharetle kullanan çok deneyimli bir mimarımız vardı. Bu mimarımızın çizdiği bir misafirhane projesinden sonra, petrol şirketinin yönetim kurulu başkanı, şirket personeli için mütevazı bir cami projesi talep etti. Başkan, onay için projeyi incelerken kubbenin İslâm mimari geleneğine uygun olmadığını belirtince, mimar arkadaş cevap verir:

- Efendim, İslâm sanatında sekizgen motif kullanılmıştır. Ben sekizgen şekli merkezinden tutup kaldırdım ve üç boyutlu bakarak kubbe yaptım.

- Peki, demiş Başkan, küçük bir cami için mihrap ölçüsü büyük değil mi?

- Efendim, **ilk vahiy mağarada gelmiştir**. Onun için mihrap biraz derin olmalı ve mağara atmosferini yansıtmalı. Bu yüzden mihrapta, mağaradaki sarkıtları andıran prizmatik öğelerin yan yana ve üst üste gelerek geliştirdikleri **mukarnas** bezeme türü kullanılmaktadır.

Başkan, daha başka soru sormadan projeyi onaylar.

- **Bursa Ulucamii (1396-99)**

Beşir Ayvazoğlu Bursa Ulucamiinin yirmi kubbeli yapılmış olmasını şöyle değerlendirir: “Bursa'nın fethi, bana sorarsanız, Ulucami'nin inşasıyla tamamlanmıştır. Sarayının pencerelerinden yahut Bursa kalesinin burçlarından adını kıyamete kadar yaşatacak caminin yavaş yavaş şekillenmesini seyreden Yıldırım Bayezid'in büyük hayaliyle bu caminin cesameti arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğuna inanıyorum. **Moğol istilasının ardından paramparça olan Anadolu'nun, yirmi kubbenin bir araya gelerek üzerini örttüğü mekân gibi yeniden birleşip bütünleştiği** büyük bir ülke hayalı...”

Ulucami'nin, İslâm'ı Anadolu'dan sürüp çıkarmaya niyetlenmiş müttelik bir Haçlı ordusuna karşı Niğbolu'da kazanılan büyük zaferin ganimetleriyle inşa edilmiş olması ona ayrı bir anlam kazandırır. Rivayet odur ki, zafer kazanıldığı takdirde Allah rızası ve halkın hoşnutluğu için yirmi cami yaptırma sözü veren Yıldırım, elde edilen ganimetin bu kadar camiye yetmeyeceği anlaşılınca damadı Emir Sultan'ın tavsiyesiyle **yirmi kubbeli** bir cami yapılmasına karar verir.”

Cami yerinin istimlakı hakkında Prof. Ekrem Buğra Ekinci şu hikayeyi anlatır:

“Sultan Yıldırım Bayezid, Niğbolu ganimetleri ile Bursa’da Ulucami’yi yaptırmak istedi. Münasip görülen yerdeki mülkler satın alındı. Fakat ihtiyar bir kadıncağız, evini satmak istemedi. Bedel arttırıldığı hâlde razı olmadı. Padişah ayağına kadar gittiği hâlde kabul etmedi.

O gece kadıncağız rüyasında mahşeri kurulmuş gördü. Herkes Cennet’e doğru giderken, ihtiyar kadın yürüyemedi, Arasat’ta kalakaldı. Feryada başlayıp zebanilere hâlini arzedeince, gaipten bir ses işitildi. “Eğer Cennet’e gitmek istersen, inat etme!”. Hemen uyandı. Ertesi sabah erkenden gidip başına gelenleri anlattı ve evini bağışlamak istediğini söyledi. “Hayır” dediler ve bedeliyle aldılar.

Padişaha haber verilince sevindi. Ama sırf rızasıyla vermiş saymadığı için, “**Evin olduğu yeri şadırvan yapın, namaz kılınan yer olmasın!**” buyurdu.”

Dinle sen ermesen bile / Bir ermişe erebileceksin
Ermiş bir sözün olmasa da / Bir ermişin sözünü duyacaksın
Çağırmasını bilersen gelecektir / Bir ölümden sonraki / Öğle sıcağındaki sebil gibi
Gün gelecek su kıyısındaki / O türbe ışıyacaktır
Bursadaki Ulucaminin / En suskun taşları bile konuşacaktır (Sezai Karakoç)

- **Üç Şerefeli** (1438-47)

II. Murad’ın yaptırdığı camilerin en önemlisidir. Edirne’de 4 minareli camilerden birisi bu, diğer Selimiye’dir. “Üç şerefeli” denilen minaresinin **her şerefesine ayrı merdivenden çıkılmasını mimar Sinan, Selimiye’de tekrarlamıştır**. Üç şerefeli minare baklavalı, şişhaneli, çubuklu, burmalı gibi motif üsluplarıyla ve renkli olarak, fevkalâde zarif şekilde tezyin edilmiştir.

Evliya Çelebi şöyle der: Bütün kubbelerindeki ibretli nakışları Acem “Mâni” yapmıştır. Kendisini göstermek için Acem’den yetmiş deve yükü renkli boyalar getirip yedi sene bu câmiin duvar kapı ve kubbelerini süsleyip masraf göstermiştir... Sanki bu beş büyük kubbenin nakşını Cenab-ı Hak kudret eliyle çizmiştir. İnşa edileliden beri 360 yıl geçtiği halde bu boyaların renklerinde zerre kadar değişme olmamıştır.

- **Fatih Camii** (1462-70)

Fatih Camii yapılırken teftişe gelen Fatih Sultan Mehmed, sütunların kendisinin verdiği ölçüden daha kısa tutulduğu için Rum mimar İpsilanti Efendi’ye hiddetlenir ve “Elin kopsun emi?” deyince Yeniçeri bir kılıç darbesiyle mimarın kolunu koparır. Rumlar mahkemeye başvurmasını salık verirler mimar İpsilanti’ye. Kadı Efendi, bir suça azmettirenin de suçu işleyen kadar sorumlu olduğunu bildirerek “kıyas” uygulanmasına hükmeder. Davacı, genç sultanın kolunun kesilmesi kararına şaşırır ve davadan vazgeçtiğini ifade eder. Bunun üzerine Kadı, “diyet” verilmesine hükmederek, **hazine-i hassadan ölünceye kadar Mimara maaş bağlanmasına** karar verir.

Fatih’in yaptırdığı cami büyük zelzelede (1766) yıkılmış, III. Mustafa tarafından eski şekline uygun olarak yeniden inşa edilmiştir (1766-71).

“Kible kapısından dışarı çıkarken sağ tarafta, dört köşe ak mermer üzerinde, tezhipli ve lâcivert ile ve Hattat Demirci Çelebi’nin yazısıyla **Peygamber’in İstanbul fethi hakkındaki hadisi** kazılmıştır.

Büyük havuzun içinde kadeh şeklindeki sanatkârane **mermer fiskiyelerden su fıskırmakta** olup gece gündüz akmaktadır. Yuvarlak havuzun dört köşesindeki kaynaklardan kalabalık cemaat abdest tazeleyip suyundan içerek susuzluk giderirler.

Bir zaman sonra Koca Mimar Sinan, Başmimar olup camiye nice eklemeler yaptı. Daha sonra **Ali Kuşçu** adlı, nücum ilm,nde şöhretli bilgin geldi. Caminin haremünün içinde (avlusunda), dörtköşe bir beyaz mermer içine **vakit tayini için bir alet yaptı ki dünyada eşi yoktur.**” (Evliya Çelebi)

- **Bayezid Camii (1500-5)**

“Türklerde ve İslâm dünyasında, eski bir gelenektir, cami açılışları mutlaka Cuma günleri yapılır ve ilk namazı hiç kaza namazı kılmamış olanlar kıldırırlar.” Dünyada ilk belediye kanunu ve ilk standartları çıkaran, Türk Standardları Enstitüsü bahçesinde heykeli bulunan Sultan II. Bayezid, İstanbul Bayezid Camii’nde ilk Cuma namazı kılınacağına cemaate şöyle hitap eder: “Her kim ki ömründe yatsı ve ikindi namazlarının sünnetlerini terk etmemiş ise o imamlık yapsın.” Kalabalık cemaat içinde namazlarını tam olarak kılmış bir kimse çıkmayınca, Bayezid Han “Elhamdülillah. Kısacık ömrümüzde **hazer ve seferde hiç sünneti terk etmedik**” deyip imamlık yaparlar. (*Evlîya Çelebi*)

- **Süleymaniye Camii (1550-57)**

Sultan Süleyman döneminde Mimar Sinan “çıraklık eserim” dediği şehzade camiini yapar. Sonra Kanuni kendisi için bir cami yapılmasını emredince Mimar Sinan, padişah’tan bir ferman alır: “Yapılacak caminin çevresinde sekizyüz metreye kadar bulunan evler tek katlı ve koyu ahşap renginde olacaktır.” Mimar Sinan temeli atar ve bir müddet ortadan kaybolur. Temelin oturmasını beklerken O, Ürdün taraflarından Arafat’a çıkan hacılar için su temini işiyle uğraşmaktadır. Stefanos Yerasimos, “**Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri**” kitabında, Şehzade Camii’nde ideal simetriyi yakalayan Sinan’ın, Ayasofya’ya rakip bir eser ortaya koymak için Süleymaniye’yi yaparken ana kubbe çevresinde dört değil, iki yarım kubbe kullandığını belirtir.

“**Yonca planlı Şehzade Camii’nden sonra bir tam, iki yarım kubbeye daha uzunlamasına şekillenmiş bir biçime dönüş sebebi, belki de üzerinde yer aldığı tepe ile binanın kütle kompozisyonu arasındaki uyum ya da zorunlu beraberlik şartıydı.** Süleymaniye’yi Bizans yapıları kadar Osmanlı yapılarının da üstünde tutan özellik, ölçüleri çok büyük tutulmadığı halde ana kubbe ve yarım kubbelerin içten ve dıştan bütüne hâkim bulunması, mimarideki alt-üst bağlantılarını en doğru oranlarla sunabilmiş olmasından kaynaklanır. **27,40 m. çapındaki ana kubbenin taban döşemesinden kilit taşına kadar yüksekliği 50 metreyi biraz geçer.**”

Caminin inşaatı uzayınca birtakım dedikodular çıkar. Kanuni hışımla cami inşaatına gelir ve Sinan’ın cami içinde **nargile** fokurdattığını görür. “Bre bu ne densizliktir!” diye haykırınca, Koca Mimar gerekli açıklamayı yapar: “Sultanım, bakınız bunun içerisinde tömbeki yoktur, sadece su vardır” deyip, **fokurdayan suyun sesinin** kubbeye nasıl ulaştığı ve caminin her noktasına eşit vaziyette nasıl dağıldığını temin için yaptığı çalışma hakkında bilgi verir. Nitekim, akustiğin sağlanması amacıyla caminin çeşitli noktalarına içi boş küpler yerleştirmiştir.

Cami yüksekliği ile cami bitişiğindeki ve avludaki minarelerin boyutlarına bakınca, zamanımızda iki katlı ev yüksekliğindeki mahalle camilerine iki şerefeli minare yapan ziyniyetin, mekan ve hacim değerlendirmede, estetik anlayışta ne kadar bilgisiz ve zevksiz olduğu anlaşılır.

Yahya Kemal, “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” başlıklı muhteşem şiirinde Süleymaniye gibi bir mabedin mirasçısı olarak gurur duyduğunu anlatır:

<p>Ordu-milletlerin en çok döğüşen, en sarıp Adanış sevdiği Allah'ına bir böyle yapı. En güzel mabedi olsun diye en son dinin Budur öz şekli hayal ettiği mimarının. Görebilsin diye sonsuzluğu her yerden iyi, Seçmiş İstanbul'un ufkunda bu kudsi tepeyi; Taşımış harçını gaazileri, serdarıyla, Taşı yenmiş nice bin işçisi, mimariyle. Hür ve engin vatanın hem gece, hem gündüzüne, Uhrevi bir kapı açmış buradan gökyüzüne, Taa ki geçsin ezeli rahmete ruh orduları..</p>	<p>Bir neferdir bu zafer mabedinin mimarı. Ulu mabed! Seni ancak bu sabah anlıyorum; Ben de bir vârisin olmakla bugün mağrurum; Bir zaman hendeseden abide zannettimdi; Kubben altında bu cumhura bakarken şimdi, Senelerden beri ru'yada görüp özlediğim Cedlerin mağfired iklimine girmiş gibiyim. Dili bir, gönlü bir, imanı bir insan yığını Görüyor varlığının bir yere toplandığını; Büyük Allah'ı anarken bir ağızdan herkes Nice bin dalgalı Tekbir oluyor tek bir ses"</p>
---	---

- **Süleymaniye Camii nasıl inşâ edildi?**

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihinde (10. Cilt) "Böyle yapılar, ancak çok güçlü, maliye ve organizasyon bakımından güçlü devletlerin harcı olmuştur." diyerek, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın "Süleymâniye Cami ve İmâreti İnşââtı" adlı eserinden bilgi aktarır:

Süleymâniye inşaatının muhâsebe defterleri bugün Topkapı Sarayı Arşivi'ndedir. Hepsî 164 defterdir. Defterler, **fevkalâde gelişmiş bir muhâsebe sistemi ve teknikle tutulmuş**, bütün bu tafsilât, bir sahifenin 5 sütunu içine, hususî işaretlerin de yardımıyla sığdırılmıştır. Yevmiyeler her perşembe günü haftada kaç gün çalışıldığına göre verilmektedir. Hafta başı Cumartesi sabahıdır ve Cuma günleri mutlak tatil vardır. Pazar günü hıristiyan işçilerin devamsızlık günleridir. Perşembe haftalığını alan işçinin Cuma, Cumartesi, Pazar hiç gelmediği çok görülmektedir. İşçinin bu keyfi durumuna, hayır işine zulüm karışacağı endişesiyle müdahale edemiyen mimar, bazan zor durumda kalmakta ve devamlı şekilde başka şehirlerden işçi istemektedir.

Ayrıca defterlerde, her işçinin hangi ustaya bağlı olduğu, kimin ekibinde çalıştığı gösterilmiştir.

Askerî inşaatıta (kale, sûr, hisâr, tabya, hendek, köprü, yol, vs.) kat'iyen göz yumulmayan hallerde, cami, imâret, medrese, çeşme gibi hayır eserlerinde müsamaha edilmektedir. Bunun pek çok örneği vardır.

Meselâ Süleymâniye imâretinin yapılması kararlaştırılan arsada bir imamın evi vardı. İmama, o yakınlardan bahçeli mükellef bir ev alınarak, eski evi istimlak edilmiştir. Böyle mübalağaya kaçılmasına sebep, bedduâ almak korkusudur.

İnşaat için padişah adına ne türlü emirler, hükümler, fermanlar çıkarılmış? Bunların hepsi bir ciltte toplanmıştır. Bu şekilde 311 emir ve hüküm mevcuttur.

Çeşitli şehirlerden gelen ustalar için "harc-ı râh" (yol parası) adı altında şehirlerin uzaklığına göre ödeme yapılmıştır.

İnşaat yerinde namaz kılınmaktadır. Bunun için inşaat yerinde bir imamla bir müezzin bulundurulmaktadır. İnşaat sahasında çalışan işçilerin yemeği bedava verilmektedir. Bu iş için 17 aşçı çalışmaktadır.

İnşaatın birinci malzemesi taştır. Mimar Sinan, inşaat yerinde büyük bir taş stoku yapmıştır. Temel inşaatında kullanılan ateş taşı da çok harcanmıştır. Bu taş, her zaman çok yakın yerlerden sağlanamamaktadır. Aydıncık, Kavak İskelesi, Mihaliç, Eynecik gibi yerlerden gemilerle getirilmektedir.

Ortaçağ'da Avrupa'da taşın inşa edilen saray, katedral, şato ve benzeri yapılarda, taşın yerinden ihraç veya satın alınma fiyatını, taşın nakliyesinin çok defa 4, bazan 6 defa arttırdığı hesaplanmıştır. İtalya'da Rönesans şato ve katedrallerinin çoğu, Eski Roma devri binaları yıkılıp taşları alınarak yapılmıştır.

Arabaların yük çekme kapasitesi çok sınırlı ve yollar da çok kötü idi. **Bir çift öküzle çekilen bir araba, ancak bir metre küplük taşı taşıyabiliyordu ki 1,5 tondur.** Böyle bir araba, 15 km mesafedeki bir taş ocağından ancak bir tek taş getirebiliyor, yâni bir sefer yapabiliyordu. Taş ocağı 30 kilometre ise, 2 günde bir araba bir taş taşıyordu... Yol yokuşlu ise araba bazan 10, hattâ 20 çift öküzle çekilebiliyordu.

Süleymâniye için pek büyük miktarda demir ve kurşun harcanmıştır. Mimar Sinan, her taş için 3, 4 veya 5 **demir kanat kullanarak, taşları birbirine bağlamıştır. Taşlar ayrıca birbirine**

“zıvana” denen ve bir teki bir okka gelen çok büyük demir çivilerle çivilenmiştir. Bilhassa kemerler zıvanalarla bağlanmış, ayrıca oluklar açılarak kurşun akıtılmıştır.

Pencere parmaklıklarına çok demir gitmiştir. Büyük kubbenin eteğine de yekpâre döğme demirden büyük bir çember geçirilmiştir. Sütunlar arası, demir kirişlerle beslenmiştir. Bilhassa muazzam iskeleleri kurmak için çok çivi harcanmıştır. Heybetli iskeleler yalnız çiviyle değil, demir kirişlerle tahkim edilmiştir. Demirler, Bulgaristan’daki Samakov madenlerinden çıkarılıp aynı yerdeki dünyanın en büyük demir sanayi merkezinde kiriş hâline getirildikten sonra İstanbul’a sevk ediliyordu. Kurşun, Kuzey Sırbistan ve Bosna’daki madenlerden getiriliyordu.

Tuğla ve kiremit sarfiyatı da fazladır. Kiremit yapmak için harmanlara 1400 kayık, siyah balçık taşıyordu.

Nihayet kereste nakli ve sarfiyatı da muazzam bir işti. İstanbul piyasasında kereste çok pahalı olduğu için, İzmit’ten ve başka uzak yerlerden getiriliyordu.

Süleymâniye’de 4 büyük sütun kullanılmıştır. Bunlardan biri İskenderiyye’den, biri Lübnan’da Baalbek’ten, biri İstanbul’da Kıztaşı’ndan, biri de Topkapı Sarayı içinden getirilmiştir.

Böyle büyük inşaatı üzerine alan mimar, aklını şaşırırçasına kendini işe vermektedir. Mimar Sinan için Süleymâniye ve sonra Selimiye inşaatı sırasında “tecennün etti” (deli oldu) rivâyetlerinin çıkması bundan dolayıdır.

Evliya Çelebi’nin, Süleymaniye Camii hakkında yazdıklarından alıntı:

“... Üç bin esir tam üç sene çalışarak temelini yerin dibine indirdiler. Temeline rıhtım yapıp üç senede esas bina toprak üstüne çıktı. Bir sene o hal üzere bırakıldı. Bir sene sonra mihrabı tâyin edildi. Dört tarafındaki duvarların kubbe kemerlerine varıncaya kadar üç senede bitirdiler. Sonra dört ayak üzerine sağlam ve yüksek bir kubbe yaptılar.

Bina tamamlanınca Koca Mimar Sinan: ‘**Padişahım, sana öyle bir cami yaptım ki, kıyamet gününde Hallac-ı Mansur gelip, yeryüzündeki büyük dağları pamuk atan hallaçların yayı ile pamuk gibi atsalar, bu caminin kubbesi Mansur’un yayı önünde top gibi yuvarlanır**’ diye caminin bu derece sağlam olduğunu metheder.

Canlı, cansız her yaratığın yapılan binaların ya içi yahut da dışı güzeldir. İki güzellik bir arada bulunmaz. Ama bu camiin içi ve dışı güzellik örneği olarak yapılmış...”

“Süleymaniye, Sinan için Ayasofya’yı hem yüceltmek hem de eksiklerini aşmak için bir başlangıçtır.” (Turgut Cansever)

Süleymaniye Camii kıyısında Mimar Sinan’ın türbesi yer almaktadır. Türbenin duvarında ise şu dize yer alır:

“Geçti bu demde cihandan / pîr-i mi’marân Sinan”

- **Ayasofya’nın tamiri (1573)**

27 Aralık 537 tarihinde ibadete açılan Ayasofya inşa edildiğinde piramitler dışında dünya üzerindeki en büyük binadır ve yaklaşık 1000 yıl boyunca böyle kalır. **Kubbenin zeminden yüksekliği 55.60 m, çapı ise kuzey güney doğrultusunda 31,87 m, doğu batı doğrultusunda ise 30.86 m.** dir. Ayasofya’nın açılış günü İmparator Justinianos’un Kudüs’teki Hz. Süleyman Mabedi’ni kastederek “Geçtim seni Ey Süleyman!” dediği zikredilir.

Ayasofya mimarisinin esası, hıristiyan dinî yapılarının hâkim planı olan bazilika biçimine göre yapılmış olmakla beraber, bu yapının orta mekânının basık büyük bir kubbe ile örtülmüş olmasıdır. Bu büyük kütle baskısını karşılamak üzere batı-doğu eksenini üzerinde kademeler halinde inen ve ufalan yarım kubbeler yapılmış, yanlarda ise baskı, galerilerde yan duvarlardaki pâyeler ve kemerlerle tonozlar yardımıyla karşılanmıştır. **Bu çapta ve tertipte bir yapıyı bu derecede büyük bir kubbe ile örtmek aslında büyük bir cesaret idi. Ancak yapının statik bakımından bu ağırlığı çok güç karşıladığı da bir gerçektir.** Gerek Bizans gerekse Türk devrinde duvarlara dışarıdan eklenen büyük destek payandaları yardımıyla Ayasofya bugüne kadar ayakta tutulabilmiştir. (TDV, *İslâm Ansiklopedisi*).

Mimar Sinan, Ayasofya'yı yeniden inşa edercesine tâmir etmiştir. Âbideyi hâlen ayakta tutan, bu tamirdir. Fâtih ve oğlu II. Bâyezid, birer minâre yaptırmışlardı. Mimar Sinan, 2 minâre daha inşa etmiş ve bina, bugünkü şeklini almıştır.

Bilge mimar Turgut Cansever'in Ayasofya hakkındaki ifadeleri fetih sonrası mimaride yaşanan sürekliliği göstermektedir:

“Ayasofya'ya Osmanlıların yaptığı katkıların en önemlisi, Sinan'ın ilave ettiği iki minaredir. **Sinan'ın tasarımı olan ve önceki iki minare ile kıyaslanmayacak kadar kalın gövdeli iki minare**, yapıyı batı yönünde adeta zemine bağlayan iki güçlü odaktır ve daha önce yapılmış narin iki minarenin Ayasofya'ya kazandırdığı doğuya yönelme ifadesini, başka bir ifadeyle duğuya uzanan bir yarımada üzerinde olduğu gerçeğini daha okunaklı hâle getirerek yapıyı bulunduğu yerle bütünleştirmiştir...

Sinan'ın Ayasofya'daki bu tavrı, 1570'lerde Sultan II. Selim ve daha sonra Sultan III. Murad'ın türbelerinin Ayasofya'nın yanına inşa edilmesi kararıyla sürdürülmüştür. **Ayasofya Osmanlıların kendilerinden önceki bir kültüre ve Hristiyanlık eserlerine saygıyla yaklaştıklarının delili olarak yaptıkları ilavelerle hem korunmuş hem de bu ilavelerin tamamlayıcı, yüceltici, tezyin edici güzelliğiyle daha değerli hâle getirilerek günümüze ulaşması sağlanmıştır.”**

İstanbulun fethinin arifesinde neredeyse harap olmaya yüz tutmuş bu mabedin mali ve hukuki teminatlar ve İslâmi mimari ilaveleriyle günümüze kadar gelmesini sağlayan Fâtih Sultan Mehmed ve onun halefleri için Ayasofya gözbebeği bir yapı olma özelliğini taşımıştır. Ayasofya'nın ebediyete kadar devamı için âdeta birbirlerine verdikleri sözü tutmak hususunda yarış içinde olmuşlardır:

“**Fâtih Ayasofya'ya mihrab, minber, kütüphane, medrese yaptırmıştı.** Mihrabın önünde duran iki muazzam şamdan, Kanunî zamanında Macaristan seferinde Maryas'ın sarayından alınıp geririlmişti. Daha önce başlayıp **III. Murad zamanında iki kalın minareyi tamamlayan Sinan, aynı zamanda camiye yıkılmaktan kurtarmış, Marmara'ya bakan arka cephesine payandalar eklemek suretiyle mabedi takviye etmişti.** Minber, müezzin mahfili, ana mekanda ayrıca bulunan dört mermer mahfil, mermer vaiz kürsüsü ile Bergama küpleri III. Murad devrine aittir. Şahnişinli mahfil ile kubbede asılı büyük şamdan, III. Ahmed'in eseridir. Üst katta bulunan mahfil, imâret, şadırvan, sıbyan mektebi ve kütüphane, I. Mahmud'un Türk sanatına hediyesidir... Eskiden hünkâr mahfiline geçişi sağlayan hünkâr dairesi ile içeride bulunan hünkâr mahfili ve dışındaki muvakkithane, Sultan Abdülmecid devrine aittir ve Fossati tarafından yapılmıştır.” (*Ahmet Davutoğlu*)

Sultan III. Ahmed döneminde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından genişletilen padişah mahfili, görenleri hayrete düşürecek şekilde süslenmiş, sanki cennet bahçesinde görkemli bir köşktür. Mahfilin bitmiş halini gören şair Nedîm, süslemelerin altınla kaplandığını, gece gündüz göktekiler tarafından tavaf edildiğini belirterek mahfilin tadilat tarihini belirtmiştir (1141/1728-29):

Bu mahfil câmi'i pâk-i Ayasofiyye'de gûyâ Harîm-i ravza-i cennetde bir kasr-ı mu'allâdır >	Gören şâhâne tarh u tarz-ı resm-i cennet âsâsın Du'â-yı ömr-i hakan-ı cihânân ile gûyâdır
Hudâ tâ haşre dek cârî kıla emr-i hümâyûnun Çü dâ'im kasdı şer'-i Ahmed-i Muhtâr'ı icrâdır	Edüp arz-ı ubudiyetten Nedîmâ dedi târihin Kılan bu mahfili âbâd İbrâhîm Paşa'dır

“**Cihân mülküne vüs'atde müsâvî**
Mu'allâ kubbesi eflâke hâvî” (*Tâcizâde Câfer Çelebi*)

“**Halk-ı âlem duâsına muhtâc**
Kubbeden var başında bir ulı tâc” (*Yâhya Bey*)

Semavi Eyice'nin ifadesiyle, “Ayasofya'nın tam bir benzeri olan ve onun gerçek taklidi sayılabilecek tek eser, Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camii olup bunu da Mimar Sinan, hayatının son yıllarında değişiklik ve yeniliklere kanıksamış bir usta olarak bir deneme düşüncesiyle meydana getirmiş olmalıdır.” Burada Sinan, çok iyi incelediği Ayasofya'nın planı ile üst yapısını gerek estetik

gerek statik bakımlardan daha kusursuz olarak değişik bir mimari anlayışla yorumlamıştır. Bu bakımdan **Kılıç Ali Paşa Camii basit bir taklit değil Ayasofya mimarisinin geliştirilmiş, statik bakımdan çok daha güvenli bir aşamasıdır** denilebilir. (TDV, *İslâm Ansiklopedisi*).

Fâtih Ayasofya'da ilk namazı kıldıktan sonra camiye kendi hayratının ilk eseri olarak vakfetmiş ve vakfının korunması için de vakfiyesinde şu ifadelerle yer vermiştir: “Kim ki, bozuk teviller, hurafe ve dedikodudan öteye geçmeyen bâtil gerekçelerle, bu vakfın şartlarından birini değiştirirse veya kanun ve kurallarından birini tağyir ederse; vakfın tebdili ve iptali için gayret gösterirse; vakfın ortadan kalkmasına veya maksadından ve gayesinden başka bir gayeye çevrilmesine kast ederse... **Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti üzerlerine olsun.**”

“**Ezanın çana karşı en büyük zaferi**, beş yüz sene evvel, kiliseden cami haline getirilen Ayasofya minarelerinden “Hayyâ-lel-felâh” sesleri yükseldiği zaman ilâhi iradesine kavuştu... Fakat Ayasofya minarelerinden ezan sesi kesilince Ortaçağ artığı ihtiraslar kabarmağa başladı. Başta UNESCO, milletlerarası kültür teşekkülleri vasıtasıyla **Ayasofya semtinde bir ‘Cite Historique-Tarih köşesi’ vücuda getirmek** teşebbüslerine girişildi. Bu teşebbüse muvazi olarak bir de, **Ayasofya ve civarını Vatikan gibi serbest ve müstakil bir bölge halinde Patrikhaneye bağlı bir ruhanî merkez şekline sokma gayretleri** devam etmektedir.” (Peyami Safa)

Arif Nihat Asya, Ayasofya'nın ezansız haline sitem eder:

“Cânım Aysofya'nın resmini minâresiz
Çıkarmışlar, gördüm, bir Rumca dergide Rum'lar...
Kızmaya hakkınız yok ezan sesi olmıyan
Câmide minârenin, kim demiş, lüzûmu var?”

Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir... (Bakara, 2/114)

- **Selimiye Camii (1568-1574)**

Mimar Sinan, şair Sâi Çelebi'ye yazdırdığı “Tezkiretü'l Bünyân”da Selimiye hakkında şöyle der: “Halk-ı cihân, ‘dâire-i imkândan hariç’ dediklerinin bir sebebi, **‘Ayasofya kubbesi gibi kubbe devlet-i İslâmiyye’de binâ olunmamıştır’ diye tâife-i Nasârâ'nın mimâr geçinenleri ‘Müslümanlara galebemiz vardır’ derler imiş. ‘O kadar kubbe durdurmak gaayet müşkildir’ dedikleri, bu hakiyirin kalbinde bir azıym ukde olup kalmış idi.** Mezbûr câmi binâsında himmet edip, bi-avn’İllaah, sâye-i Sultân Selim Hân'da ızhâr-ı kudret edip, bu kubbenin Ayasofya kubbesinden 6 zirâ kaddin ve 4 zirâ derinliğin ziyâde eyledim.”

Evliya Çelebi: “Vefalı dostlar bu câmi Selim Han niçin İstanbul'da yaptırmadı diye sorarlarsa, bir gece **İkinci Selim Hazreti Peygamberi rüyasında görür.** O kainatın iftihar ettiği buyurur ki: “Yâ Selim, Allah'a söz vermiştin ki, ‘Eğer Kıbrıs adası fâtih olursam, gaza malından bir câmi yaptırırım.’ Niçin sözünde durup da ömrünün geri kalan kısmını hayır ve hasenat yolunda geçirmezsin. Tiz Kıbrıs'taki Magosa kalesinden alınan ganimetleri tedbirli vezirin Kara Mustafa Paşa'dan isteyip benim himayemde olan **İslâm duvarı Edirne'de bir câmi** yaptırıp sancağım dibine gel!”

Yine Hz. Peygamberi Selim Han rüyasında görüp “Câmi şu Kavak meydanında bina eyle” diye **câmiin temelini ve kiblesini bizzat Hz. Peygamber işaret ettiğinden** Edirne şehrinde Selim Han câmi mihrabından dürüst ve eski câmiden doğru kiblegâh yoktur.

Kara Hisarî Hasan Çelebi bu câmiin kubbesinin tam ortasına ayet yazarken gözünün birine kireç tozu kaçmış “Ah gözüm!” diye can havliyle yanında hazır olan kab içinde kalemleri yıkadığı kireçli su ile gözünü yıkayınca öteki gözü de pişip kör olmasına sebep, bu kubbede gösterdiği mahareti olup sanatkarlığı orada son bulmuştur.

Bu câmie kurşun ustası öyle sanatkarane kurşun kaplamıştır ki yağmur yağdığı vakit bir damla ziyan olmadan hepsi mihrabın alçak olan yarım kubbesi yanındaki büyük kuyuya akar. Oradan câmiin iki tarafındaki abdest çeşmelerinin sarnıcında toplanır.

Sözün kısası bu câmi üçyüz yetmişbeş sanat ve hüner üzerine yapılmış sağlam bir câmidir. Hattâ babamız merhum dergâhı âli kuyumcusu (Derviş Mehmed Zillî) şu fıkrayı bana da anlatmışlardır: “47 sâlâtin câmi yaptım, 140 mescid, 30 sultan hanı, 140 âyân sarayı, 120 köprü, 7 adet

su kemerleri ve binlerce hânedan, eşraf ve büyüklerin evlerini inşa edip hendese ilminde nice sanat göstererek asrın bir tanesi oldum. **Kalfalığı İstanbul'daki Şehzâde câmiinde yaptım, ustalığı da Süleymaniye câmiinde tamamladım. Ama bütün kudretimi bu Selim Han câmiinde sarfedip ustalığı açık seçik ortaya koydum.**

II. Selim, Rüyasında Peygamberimizin işaret ettiği yeri tetkik için Sinan'ı Edirne'ye gönderir ve cami, eski sarayın kalıntıları temizlenerek oraya inşa edilir. **Caminin yerden yüksekliği 43,28 ve kubbe çapı ise 31,30 metredir.** Üçer şerefeli 4 minaresinin yüksekliği 70,89 metredir (külâh ve âlemi ile 85 metreye yakın). Harem yönünde olan **iki minarede üçer şerefeye üçer merdivenle çıkılır.**

“Sinan, Selimiye’de bir ibadet yeri için ideal olan, mekanın tek kubbe ile örtülmesi prensibini en mükemmel biçimde çözümlenmiştir. Bu kubbenin Ayasofya’dan 6 zirâ (4,5 metre) daha büyük olduğunu yazan Sinan’ın bu hususta aldandığı söylenebilir. Herhalde Ayasofya kubbesinin, o sıralarda ölçüleri alınırken ufak bir yanlış yapılmış olmalıdır. Zaten Selimiye kubbesinin Ayasofya’nınkinden bir iki metre fazla veya eksik oluşu önemli değildir. Asıl önemli olan **Selimiye’nin bir ibadet yeri olarak en ideal biçimde düzenlenmiş olmasıdır... İşte Sinan’ın mimar olarak dehası buradadır.** Bu ibadet yerinin her parçası harcanmış hiçbir köşe ve mekân kalmaksızın mihrabı görmekte ve bu mekânın bütünü, tek kubbenin örtüsü altında toplanmaktadır. Bu mimaride **lüzumsuz hiçbir eleman olmadığı gibi harikulâde bir nisbet ahengi** bütün kitlenin şaşılacak bir hafiflikle yükselmesini sağlamaktadır.

Şaşırtıcı hassaslıkta bir geometrik düzen ve âdetâ terazide tartılarak yapılmış bir nisbetler ahengi, **hiç bir tarafında gözü yoran, ağır kitleler olmayan** bu dev ölçüdeki eserin başlıca vasıflarıdır. Her tarafta büyüklük, haşmet ve bütünlük hâkimdir. Ve bu kadar mükemmel düzenlenmiş bu eserin içi güzel ayarlanmış pencereler ile bol ışıkla aydınlanmıştır... Her şeyi gerekli olduğu kadar kullanan ve böylece mimarî çizgilerin sakinliğini bozmayan ölçülü dekorasyon da burada dikkati çeker.” (Prof. Dr. Semavi Eyice, *Sanat Dünyamız*, sayı:17, 1979)

Stefanos Yerasimos, Ayasofya’dan büyük bir kubbeyi inşa etme konusundaki endişeden dolayı Mimar Sinan’ın Selimiye’yi gözden ırak bir yerde yaptığını, Ayasofya’nın kubbesini geçemediğini, ama bir **mimar olarak kendisini aştığını** söyler, yukarıda anılan kitabında.

Ernst Diez bu cami için şu tespiti yapar: "Selimiye; mekan büyüklük, yükseklik, topluluk ve ışık etkisi bakımından yeryüzündeki bütün yapılardan üstündür."

Büyük mimar önceki ve sonraki örneklerine göre çarpıcı ölçüleriyle dikkati çeken ve mimarının bütününe katılan diğer unsurlarla üstün bir düzen tasarımı içinde birleşen **tek kubbeyi yalnız geometrisiyle son defa en etkili biçimde hissettirmiştir.** Şehzade ve Süleymaniye camilerine göre küçültülmüş yarım kubbeler arasından yükselen ana kubbenin böylesine güçlü ve rakipsiz ifadesi o günlerdeki teknoloji ve yaratıcılığın ortak simgesi gibidir. **Mekân bütünlüğüne ulaşma çabalarının zirvesi olan Selimiye,** Süleymaniye dahil bütün sultan camilerini ve Ayasofya’yı gerilerde bırakmış, bu özelliğiyle dünya sanat tarihine geçmiştir. (TDV, *İslâm Ansiklopedisi*).

“Mimar Sinan ve Günümüz Mimarisi” başlıklı bir yazıda ifade edildiği üzere “Selimiye Camiinin 31.30 m. çapındaki kubbesini ve altındaki mesnet sistemini 8 güçlü ayak taşımaktadır. Tabaka planları incelendiğinde dış duvarların âdetâ bir bölme duvarı görevi yaptığı, **kubbe yükünün sekiz kemerle çok başarılı bir şekilde sekiz ayağa nakledildiği** görülmektedir. Caminin bütün duvarları ile köşelerdeki dört adet yarım kubbesi yıkılsa bile, kubbe yükünü kendi altındaki sekiz ayağa verip gayet emniyetli destek sistemleriyle oturduğundan bu konumda **kubbe hiç yıkılmadan ayakta durabilir** demek mümkündür.”

Dört yarım kubbeli merkezi mekânlı camilerde iç mekânda ana kubbe ile yarım kubbelerin kesiştiği noktalarda “fil ayağı” denilen dört sütun yer almakta ve ana kubbe ile dört yarım kubbe altında olmak üzere iç mekân beş parçadan oluşmaktadır. Selimiye’de ise sütunlar duvarlara birleştirilmiş ve böylece, ortada parçalanmamış yekpâre kocaman bir hacim meydana gelmiştir. Derler ki **“İslâm dini vahdet dinidir ve İslâm mimarisi Selimiye ile vahdete ulaşmıştır.”**

Merkezi yapının kademe kademe inmek yerine, dört köşesinde yer alan 85 m yükseklikte dört minare ile sanki göğe doğru yükseldiği söylenir. “... Minarelerin çubuklu gövdeleri, sivri kubbeli ağırlık kuleleri ve ana kubbe kasnağındaki yüksek pencerelerle birlikte yükseliş hareketini

pekiştiren en önemli unsurlardır.” İki minareye, üç yollu vida gibi hatve farkıyla yerleştirilen üç ayrı merdiven efsane gibi anlatılır. Caminin mükemmel aküstiğine ise bir turist kafilesine rehberlik yapan zatın ezan okuyarak yaptığı deneme ile şahit olmuştum...

Evliya çelebi, caminin bittiğini öğrenince Sultan Selim’in Cuma namazını orda kılmak üzere yola çıktığında hastalığının artarak Çorlu’da öldüğünü yazar. Padişah, adını yaşatacak olan bu muhteşem anıtı bitmiş haliyle göremedi ve içinde namaz kılamadı. Caminin hünkâr mahfilinde yer alan iki âyet, her fâni için ibret ve nasihattir:

“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!”

“Allah’a arınmış bir kalb (kalbi’n **selîm**) ile gelen başka.” (Şuarâ, 26/88-89).

<p>Sinan (<i>Arif Nihat Asya</i>)</p> <p>Kendi köprüsünden geçen, Kendi sebilinden içen; Açınca kanadlarını Kendi kubbesinden uçan; Yerde altın eden, Gökteki gümüş hilâli; Eliyle göklere yazan, Lâfza-i Celâl’i;</p> <p>Kendi şadırvanında abdest alan, Kendi mihrâbında namaz kılan; Taşı, billûru, kurşunu -Üslûb üslûb- konuşurmuş; Geçmişler elinden tutup Geleceklere kavuşturmuş;</p> <p>Serhadleri bekleyen, Kalesinin burçlarından; Mu’cizeler dökülen, Parmak uclarından; Taşa, toprağa ezberleten, Sûreleri, Kesip kesip kubbe yapan, Küreleri;</p> <p>Nice nice imâretten, dârüşşifâdan, Asırlar boyu, duâ almış; Şimdi, öbür dünyâdan Eserlerini seyre dalmış; Sarmıclar, cedveller, çeşmeler, Şadırvanlar, kemerler, sebiller yere; Alemler, kubbeler Göğe hediyesi;</p> <p>Kendi şerefelerinden ezanlar duyan, Kendi yaptığı beşikte –mışıl mışıl- uyuyan, Büyük mi’âr, Büyük insan Sinan!</p>	
--	---

“Selimiye azametli olmaktan ziyade güzeldir. İnsana hayranlık verir. Ruhta da sükûn ve teslimiyet uyandırır. Kalbe muvazene ve huzur getirir.

Selimiye, daha çok birer kaleye benzeyen, dantelâ gibi işlenmiş taşlarını, kornişlerini görebilmek için, tâ yanlarına kadar varılmak lâzım gelen **Selçuk** mabetlerinden başka bir şeydir. Her süsünde cinler, devler, korkular dile gelen **Hint** eserleriyle onun hiçbir benzerliği yoktur. Bir **Çin** eseri gibi bir el işi mucizesi değildir. Ne Yunan, ne Ronesans, ne Gotik...

Bu camiin, üstünde ayrı ayrı durulacak motifleri, minyatürleri yoktur. Fakat Selimiye’de insan kudreti, şu taş denilen ağır maddeyi, öyle kusursuz bir tenasüp içinde, öylesine bir araya getirerek yükseltmiştir ki, bu yükseliş bir hayal eseri kadar güzeldir.

Hatta bu **göklere ulaşmak hamlesi**, bu kubbelerin üstünde son düğümünü işlemekle de kalmaz. Bu kubbeyi dört taraftan **dünyanın en güzel dört minaresi** dört kanat gibi kucaklar. Bu hamle, müminlerin nerede başladığı ve nerede bittiği bilinmeyen yakarışları gibi, **sonsuzluk âlemine doğru yükselir, gider...**” (Şevket Süreyya Aydemir)

Sâî Mustafa Çelebi, Selimiye’nin kubbesi için sözün kısası **onda sanat hatim olundu, hakikaten direksiz kubbesi de boşlukta asılı kalmış bir top gibi durdu**, demektedir. İnsanların Ayasofya’nın kubbesi gibi bir kubbenin asla yapılamayacağını söylediklerini hatırlatan şair, bu ulu kubbenin Ayasofya’nın kubbesinden daha büyük olduğunu ifade etmektedir:

Edirne şehrine kıldı nazar ol Kodî âlemde hayr ile eser ol >	Bu âlî câmi’i ol kıldı bünyâd Cihân durdukça ola hayr ile yâd
Nezâket dikkat ü hem resm-i hey’et Muhassal hatm olupdur anda san’at	Direksiz kubbenün altında elhak Ol kubbe oldı bir top-ı mu’allak
Ayasofya gibi bir kubbe aslâ Yapılmaz deyü bahs eylerdi dünya	Bu âlî kubbe andan oldu a’zam Kalanın bilmezsin vall’âhu â’lem

- **Sultanahmed Câmii** (1609-1617)

İnşaatı 7 yıl, 5 ay süren Sultanahmed Câmii Sermimar Mehmed Ağa’nın şaheseri olup, 6 minareli tek cami olmakla ünlüdür. **Kubbesi 43 metre yükseklikte ve 23,5 metre çapındadır**. Kubbenin dört yanında dört yarım kubbe mevcuttur. Cami, pencerelerinin çokluğu, fevkalâde iyi ışık alması, mavi çinileriyle pek ünlüdür.

Sultan I. Ahmed, Mimar Sinan’ın talebelerinden Sedefkâr Mehmed Ağa’ya Sultanahmed Camii’ni yaptırırken **Peygamber Efendimiz**’in mübârek ayak izinin (Kadem-i Şerif) bulunduğu bir taşı Mısır’daki **Sultan Kayıtbay** Türbesi’nden aldırıp İstanbul’a getirtmişti. Kadem-i Şerif kendisine sunulunca öpüp başına koymuş ve şu şiiri söylemiş:

**“N’ola tâcım gibi başımda götürsem dâim,
Kadem-i resmini ol Hazret-i Şâh-ı Rusûlün...
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir,
Ahmeda durma yüzün sür kademine o gülün!”**

(Kadem-i resim: ayak izi, rusûl: resüller, gül-i gülzâr-ı nübüvvet: peygamberlik bahçesinin gülü)

Geçici olarak Eyyûb Sultan Câmî’ine koydurulan Kadem-i Şerif, Sultanahmed Câmii tamamlanınca, oraya naklediliyor. O gece Sultan Ahmed, rüyâsında Sultan Kayıtbay’ın kendisinden Peygamber Efendimizin huzurunda davacı olması üzerine, emaneti tekrar Kayıtbay Türbesine iade ediyor. Fakat **Kadem-i Şerif** şeklinde bir sorguç yaptırıp, özel günlerde hilâfet sarığına takıyor. Ayrıca da bir tahta üzerine minyatür bir kopyasını çikartıp sarığının alın kısmında yukarıdaki şiiri saklıyor.

- **Eyüp Sultan Camii**

Cami, imaret, türbe, medrese ve hamamdan oluşan Eyüp Sultan Camii ve Külliyesi Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış ve 1766 yılında gerçekleşen İstanbul depreminde büyük hasar gören külliye camisi, III. Selim'in emri ile **1798 yılında yıkılarak yeniden inşa edilmiştir**. Uzun Hüseyin Ağa'nın talimatları doğrultusunda inşa edilmiş bu cami, 1800 yılında Sultan III. Selim tarafından ibadete açılmıştır. Cami duvarına yerleştirilen III. Selim'in şefaata talebine ilişkin kitabedeki şiir:

**“Alemdâr-ı kerîmi şâh-ı iklim-i rusûlün
Muînim ol benim dâim bi hakkı Hazret-i Bâri
Selim-i İlhâmi her dem yüz sürer bu ravza-i pâke
Şefaata kerem kıl yâ Eba Eyyub-el Ensâri”**

(*Alemdar: bayraktar/sancaktar, muin: yardım eden, ravza-i pak: tertemiz makam*)

Nihad Sâmi Banarlı “Yugoslavya’da Türk Âbideleri” başlıklı bir yazısında mîmârî âbidelerimizin, câmilerimizin, minârelerimizin gözlerimize birer “**ışık mîmârî**” parlayışıyle aksetmesini şöyle açıklar:

Yüksek Mîmar Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Yugoslavya'daki âbidelerimize âit 128 güzel resimle süslenen 73 sahifelik kıymetli tetkik yazısını inceleyen bir dost, câmilerin, medreselerin, hanların, hamamların, köprülerin, türbelerin fotoğraflarını dikkatle gözden geçirmiş:

“- Bana mı öyle geldi, yoksa bu âbidelerin husûsiyetleri mi böyle. Yugoslavya'daki müslüman **Türk âbidelerinin içinde dışında, onlara gâipten gizli bir ışık aksediyormuş gibi**, devamlı ve ısrarlı bir nûrâniyet var.”, diyordu.

Bu yerinde görüş, eski Türk mîmârîsinin yalnız Yugoslavya'da ve bütün Balkanlarda, Macaristan'da değil, bugünkü Türkiye'deki şâheserler de dâhil, muazzam Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında yücelttiğimiz bütün mîmârî âbidelerimizin sevgili özelliğidir.

Türkçede **nûr**, ışığın mâneviyatla birleşmiş olanına verilen addır ve bizim bütün eski mîmârîmizde bu mânâda bir nûrâniyet vardır.

Prof. Mehmet Kaplan Türk mimarisinin hakim vasfının güzellik olduğunu belirtir: Yüksek Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin hakim vasfı faydadan çok güzelliştir. Mimaride bu güzellik duygusu derhal göze çarpar. **Dünyanın en güzel mabetlerini Türkler yaratmışlardır. Yer yüzünde Süleymaniye, Sultanahmet, Selimiye ve diğer büyük Türk camileri gibi, iç ile dışı aynı sade ve zarif ölçüde işleyen ve onları gözün en iyi görebileceği noktalara konduran pek az millet vardır. Dünyanın hiçbir yerinde İstanbul ufku kadar güzel işlenmiş, bazı saatlerde yeryüzünü masal haline getiren başka bir ufuk yoktur.**

Kızılay'da bir köylü vatandaş Osman Yüksel Serdengeçti'ye cami sorar; Cumhuriyet ile yeni gelişen Kızılay semtinde hiç cami bulunmadığını hatırlayan Serdengeçti, bu soru üzerine “**Mabetsiz Şehir**” kitabını yazar. Bazı binaların bodrum katlarında açılan mescidlerden sonra, inşaatı yirmibeş yılda tamamlanan **Kocatepe Camii** ile Ankara, tarihi camilerimiz gibi görkemli bir camiye Özal döneminde kavuşmuş oldu.

Sabancı Merkez Camii (1988-1998)

Adana'daki altı minareli Sabancı Merkez Camii; “Selimiye'nin eşi, Sultan Ahmed'in kardeşi”dir.

- Ana mekanda bulunan 5 kubbe İslâmın şartlarına,
- Caminin 6 minaresi imanın şartlarına,
- Ana kubbeyi taşıyan 8 fil ayağı Allah'ın subuti sıfatlarına,
- Caminin 8 ana giriş kapısı 8 cennet kapısına,
- 6 minaredeki 16 şerefe tarih boyunca kurulmuş 16 Türk devletine,
- 32 metre çaplı ana kubbe 32 farza,
- Avludaki 28 kubbe Kur'an'da adı geçen 28 peygambere,

- Ana kubbedeki 40 pencere Hz. Muhammed'in (sav) peygamber olduğu yaşa ve 40 rekat namaza,
- 99 metrelik 4 minare Allah'ın 99 güzel ismine

karşılık gelir.

Cami'nin açılışında Sanayi Odası başkanı, cami değil de fabrika yaptırsaydı diye merhum Sakıp Sabancı'yı eleştiriyor. Oysa Sabancı, birçok sanayi yatırımı yaparak Koç'tan sonra Türkiye'de en büyük holding sahibi olmuş, devam etmekte olan cami inşaatını tamamlamak üzere devreye girmiştir.

Arkasında Selimiye Camii gibi muhteşem bir eser bırakan II. Selim sadece sekiz yıl iktidarda kaldı ve Sultan Ahmed Camii'ni yaptıran I. Ahmed ise yirmiyedi yaşında vefat etti. Bu insanlar bizim gibi düşünselerdi, bu iki muhteşem eserden mahrum olmuş olurduk.

Büyük Çamlıca Câmii

Kahramanmaraş'ta bulunan Abdulhamid Han Câmii'nin mimarı Hacı Mehmet Güner tarafından projelendirilen ve 2013'te temeli atılıp 2019 yılında hizmete giren, Türkiye'nin en büyük câmii **Büyük Çamlıca Câmii**'nin ana kubbesi 34 metre çapında olup zeminden yüksekliği 72 m.'dir. İki minaresi 90 m ve üç şerefeli dört minaresi (Malazgirt zaferine ithafen) 107,1 m.'dir.

Şüphesiz, **insanlar için kurulan ilk ibadet evi**, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir. (Âl-i İmrân, 3/96).

Habîbün Neccâr Camii

Aslı bir Roma tapınağı iken Bizans döneminde kiliseye dönüştürülen mabed, **Antakya**'nın M.S. 636 yılında Hz. Ömer'in komutanlarından Ebu Ubeyde Bin Cerrah tarafından fethedilmesi ile camiye çevrilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, bir "karye" (şehir) halkını Hakk'a davet etmek için gelen iki elçiye destek olmak üzere bir üçüncüsünün gönderildiği, halkın bunlara karşı çıktığı, sadece şehrin uzak bir yerinden gelen bir kişinin iman edip onları desteklediği için öldürülen bu kişinin cennete girdiği, şehir halkının ise bir sayha ile helâk edildiği anlatılmaktadır (*Yâsîn 36/13-29*). Müfessirlere göre elçilerin gönderildikleri şehir Antakya, Hz. İsa'nın havarilerine inanan ve bu uğurda canını veren kişi ise M.S. 40'lı yıllarda Antakya'da yaşamış Habib en-Neccar'dır.

Diyarbakır Ulucamii

Anadolu'nun en eski camisidir. 639 yılında Diyarbakır'a egemen olan müslüman Araplar tarafından şehrin merkezindeki en büyük mabedin (Martoma Kilisesi) camiye çevrilmesiyle oluşturulmuştur. Daha sonra 1091 yılında Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın buyruğu ile büyük bir onarım gördüğünü, değişik dönemlerde birçok kez onarım ve eklentilerle bugünkü şeklini aldığı kitabelerinden öğrenmekteyiz. 1115 yılında geçirdiği yangın ve deprem sonucu içerisindeki kemerler, sütunlar ve bezemeli taşlar hepsi yıkılmıştır. Dışarıda bulunan mermer taşları bu tarihten sonra yayılmıştır. Erken İslam döneminin ünlü Şam Emeviye Camii'nin (benzerliklerden dolayı) Anadolu'ya yansımaları olarak yorumlanan **Diyarbakır Ulu Cami**, **İslam aleminin 5. Harem-i Şerifi** olarak kabul

edilmektedir. Ayrıca Camide sibernetiğin babası olarak kabul edilen ünlü bilgin El Cezeri'nin yaptığı güneş saati bulunmaktadır. (*Vikipedi*)

Seyahatname'de "**Câmi-i Kebir**" olarak anlatılır: Rum tarihçileri, Diyarbekir'in yüz suyu bu büyük câmiin ta Hazret-i Musa Aleyhisselam zamanında yapılmış olduğunda birleşmişlerdir. İçinde öyle ruhânîlik vardır ki bir müslüman iki rekat namaz kılsa kabul olduğuna kalbi şahit olur. Sanki Haleb'in Ulu Câmi, Şam'ın Emevi Câmi, Kudüs'ün Mescid-i Aksâ'sı, Mısır'ın Ezher Câmi, İstanbul'un Ayasofya'sıdır. (*Evlîya Çelebi*)

- **Cami ve hayat** (*Sezai Karakoç*)

Dünya durdukça müslüman toplumlarına örnek olacak olan mutluluk asrı dediğimiz Peygamber zamanında, **Cami, hayatın merkeziydi.**

Caminin yüzü yalnız öteki dünyaya dönük değildir, bu dünyaya da, hayata da dönüktür.

İslâm dini, kendisinde iki dünyanın barıştığı bir dindir. Bu hayatla öbür hayatın bağdaşması, kaynaşması birinci plânda tutulmuştur. **Ruhla beden gibidir bu dünyayla öbür dünya.** Öteki dünya aşkı bu dünyayı yaşamaya değer hale getirir, dünya ve hayatı islâm ölçüleri içinde verimlendirme de, öteki dünya sevgisini ateşlendirir.

Toplum ilerleyişinin ilk çıkış noktası camidir islâm ülküsünde.

En saf ibadet heyecanının, düşünce canlanışının, kültür hamlelerinin, edebiyat doğurganlığının, **toplum dayanışmasının** verim üstüne verim katmerlendirdiği bir şuur evidir cami.

Üniversitelerle camilerin kapıları, birbirine bakar durumdadır islâm ülküsünde.

Cuma namazından sonra insanların yeryüzüne dağılarak işlerine koyulmalarını buyuran ilâhî kelâm, camiyle hayatın birbirine nasıl kopmaz bir şekilde bağlı olduğunu ne güzel belirtmektedir.

Günün her vakit dönümüne bir namaz koyan islâm, **dinle hayatın ayrılmazlığında** insanın mutluluğunun bulunduğu işaret eder.

Camilerimiz, toplumun en kutlu ve en canlı kurumları olduğu zamanlar, dünyanın en üstün toplumu idik. Camiyi hayattan sürmeğe başladık başlayalı, adetâ ilâhî bir ceza olarak biz de hayattan sürülmeğe başladık.

Camiden taşarak topluma gelen hayat, ölmezlikle kuvvetlenmiş, ebedîlikten bir canlılık kazanmış bir hayat olacaktır.

Camilerimiz vücutlarıyla yavaş yavaş canlandırılmaktadır. Her caminin bir de ruhu vardır. Yalnız camilerin bedenlerini, vücutlarını onarmak ve canlandırmak yetmez, ruhlarını da diriltmek, dimdik ayağa kaldırmak gerekir.

Camilerin canlanışı

Yirminci yüz yılda müslümanların canlanışı ilkin **camilere yeniden ilgi** duymalarıyla başladı. Daha sonra da harap camiler onarıldı. **Yeni camiler yapıldı.** Halkta görülen ekonomik canlanma, cami yapımına yansdı.

Toplayıcı demek olan cami, isminin anlamına bir kere daha kavuşuyor.

Camilerin dirilişidir bu.

Camiler, müslümanları ölümsüzlüğün bağrına basan ruhun aydınlık ülkeleridir.

Cami ve halk

Cami, mihrabıyla bir tapınak, mimberiyle bir toplum ve bir devlet, kürsüsüyle bir okuldur.

İslâm ülkelerinde halkla cami içiçedir.

Halk namazda toplu halde miraç halindedir.

Camiler, halk ruhunun sağlığını koruyan ilâhî kuruluşlardır. Bu yüzden halk da camilerini gözbebekleri gibi korur.

Cami, halkın hayatına kök salmış ulu bir çınardır.

Cami, kıyamete kadar ezanlarıyla bütün insanlığı Allaha çağırarak, namazıyla müslümanı allahın katına yükseltecek, hutbesiyle üstün insanlık düzenini tebliğ edecek,

doğruluklara doğrultacak, eğriliklerden çevirecek, vaazıyla ilim ve ahlâk, marifet ve hikmet dersini verecektir.

Cami, bu dünyada sırat köprüsünün eşi, **Hakla halk arasına kurulmuş bir köprüdür**. Cami, hakikatın köprüsüdür. Onun için, kıldan ince ve kılçtan keskindir.

Camilerin **minareleri halkın göğe kalkmış şehadet parmakları**, şadırvanları da yüz akıdır.

Camiler bu dünyada **öte dünyanın en gerçek şahidi**, en sağlam belgesi, cennet çizgilerinin yansıdığı sulardır.

Camiler milletin kalbinden fişkırmışlardır. O ruhtan beslenirler. Besinleri müslümanların gönlündedir.

Cami, toplumun kalbidir. Oraya dokunulamaz.

Camilerimizle ayakta duruyoruz. Bunun farkında değil miyiz?

Bir Süleymaniye Camii, bir Sultanahmet Camii olan millet ölmez.

- İslâm medeniyet havzası içinde doğan ya da dönüştürülen şehirler, Medine modelini, yeni ancak diğer medeniyetlerin izlerini de taşıyan daha sofistike formlar içinde tekrar tekrar üretmişlerdir. **Şehrin merkezinde kurulan bir ulu mabedin etrafında hale hale açılan ilmi kurumlar (medreseler), sosyal kurumlar** (aşevleri, imaretler, hamamlar), iktisadi ortamı bu zihniyet yapısıyla bütünleştiren pazar ve nihayet bunlarla iç içe geçerek organik bir uyum oluşturan hanelerden oluşan şehir hayatı şehrin büyüklüğüne göre çapı büyüyen, ancak özü muhafaza ederken bir Medine tecrübesinin aktarılmasının ürünüdür. (*Ahmet Davutoğlu*)
- “Câmi” kelimesi, cem eden, toplayan mânâsına gelir. Gerçekten de câmi, aynı inanca mensup insanları toplar ve onları bir “cemâat” hâline getirir.
Türkler, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra, köylerini, kasabalarını câmiler etrafında kurmuşlar, günlük hayatlarını, beş vakit namaz ve câmide verilen hutbe ve vaazlarla câmi tâyin etmiştir. Bugün de Türklerin hayatında câmi mühim bir rol oynamaktadır. Eskiden Türklerde, câmiin yanında, medrese ve tekke gibi, aynı inancı yayan müesseseler de vardı. (*Prof. Mehmet Kaplan*)
- **Allah’ın mescidlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder**. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur (*Tevbe, 9/18*). Âyette yer alan “imar eder” ifadesi inşaatın yanı sıra “ibadet, zikir ve ilim için camilere gitmeyi alışkanlık edinmek” anlamına da gelir. Camilere gitmeyi alışkanlık haline getirerek onları mamûr etmiş oluruz.
- Kanuni, başta İstanbul olmak üzere, şehirlerin imarına büyük önem vermiş, sadece İstanbul’da **Süleymaniye, Sultan Selim, Şehzade Mehmet ve Cihangir adına, kızı Mihrimah Sultan adına Edirnekapi ve Üsküdar’daki camilerle, Hürrem Sultan adına Haseki Sultan Camii** ve külliyesini inşa ettirerek İstanbul’un çehresini değiştirmiş, öteki büyük kentlerde de aynı şekilde imar faaliyetleri sürdürülmüştür. (*Prof. Yaşar Yücel*)
- Evliya çelebi **İran**, Kazvin şehrindeki camileri anlatırken Müşk Câmi hakkında; “Kıble kapısı öyle acâib bir kapıdır ki görülmesi gerekir, anlatılması imkânsızdır. Rum ve Acem’de ben böyle büyük bir kapı ve iş görmedim... Mihrabı üzerinde olan büyük kubbesi göğe baş uzatmıştır. Her diyarda bütün kubbeler sürahî biçiminde yapılmıştır ama bu yüksek kubbe dünya küresi gibi yuvarlaktır. Ben, bu kadar çok seyahatimde o kadar eser gördüm ki Budin hududunda **Estorgon kalesinin iç hisarındaki Kızılelma Câmi’nin kubbesi ile bu Kazvin Câmi’nin kubbesi gibi acâib ve garib eser görmedim.**” der ve bir beyitle sözünü tamamlar: “Hat gelse nola ebru-yu pürtâb yerinde
Mescid yıkılırsa nola mihrab yerinde”

Beyitin anlamı üzere **câmi ve mescidlerinin mihrabları yerinde ise de cemaatin yerinde yeller eser.**”

- **Kubbeler** (*Arif Nihat Asya*)

Dün başlar seferber, eller seferber; Kurşun eritildi, mermer çekildi. Bunlar; bu kubbeler, bu minareler Akçayla olacak şeyler değildi. >	Bulabildinse ey yolcu yerini Hepsinin alnında altından bir ay Seyret İstanbul'un camilerini. Minare minare, kubbe kubbe say!
Allah'a giden yol buralardadır; Kapılar açılır şerefelerden Burdan uğurlanır mübarek aylar, Bayram burda başlar arifelerden.	Mihraplar, kemerler, kubbeler yapmış, Sultanı, çerisi, piri, veziri Nesilden nesile götürsün diye Kanadlar üstünde şanlı Tekbîr'i.
Kuşun uçuş, gülün açış saati; Tanrının fermanı yüce kubbede... Duyulur uyanık Fatih'in "Uyan!" Dediği uzaktan Sultan Ahmed'e.	Diken dikmiş, yakan yakmış mumunu, Şamdanlar, şamdanlar ulu şamdanlar... Ki aydınlığıyla, asırlar boyu, Yolunu bulurdu yolda kalanlar.
Burda kubbe kemer ve mihrap olmuş, O kıvrak şekil ki serhatte yaydı; Atlas bayrakların dalgalarında Rüzgârla öpüşen ince bir aydı.	Taraf taraf kol kol şu yamaçlardan Aktıkça fetihler tarihi Türk'ün Kubbeler erecek birgün murada Ve minareler dal verecek birgün.
Şehzade, Lâleli, Haseki Sultan Hepsinin üstünde Süleymaniye... Süleymaniye'den Ayasofya'dan Yollar iner dal dal Yenicami'ye.	Biri hattın; biri mermerin, tuncun, Kurşunun sırrını aramış, bulmuş; Yesari elinde "Lâfza-i Celâl", Sinan'da kubbeye minare olmuş.

- Merhum Arif Nihat Asya'nın "DUÂ"sına can ü gönülden "âmin!" diyoruz:

Biz, kısıp sesleriz... minareleri, Sen, ezansız bırakma, Allah'ım! >	Ya çağır şurda bal yapanlarını, Ya kovansız bırakma Allah'ım!
Mahyasızdır minareler... göğü de, Kehkeşansız bırakma, Allah'ım!	Müslümanlıkla yoğrulan yurdu, Müslümansız bırakma, Allah'ım!
Bize güç ver... cihâd meydanını Pehlivansız bırakma, Allah'ım!	Kahraman bekleyen yığınlarını Kahramansız bırakma Allah'ım!
Bilelim hasma karşı koymasını: Biz cansız bırakma, Allah'ım!	Müslümanlıkla yoğrulan yurdu, Müslümansız bırakma, Allah'ım!
Yarının yollarında yılları da Ramazansız bırakma Allah'ım!	Ya dağıt kimsesiz kalan sürünü, Ya çobansız bırakma Allah'ım!
Bizi sen sevgisiz, susuz, havasız Ve vatansız bırakma, Allah'ım!	Müslümanlıkla yoğrulan yurdu, Müslümansız bırakma, Allah'ım!

Kur'ân-ı Kerim'den:

Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur. (Tevbe, 9/18)

(Ayetteki "imar" kelimesi mescitler tesis edip onların maddi ve manevi olarak devamlılığını sağlamak anlamında kullanılmıştır. **Maddi imar** ve tamir herkesçe bilinir. **Manevi imar** ise müminlerin, mescitlerin temel işlevlerini yürütmesini sağlayacak nitelik ve davranışları sergilemeleriyle yani iman-amel bütünlüğü içinde olmakla gerçekleşir. Ayetin asıl vurgu yaptığı konu da budur. DİB)